

Оксана Мартиненко

МОДЕСТ МЕНЦИНСЬКИЙ В ЛИСТАХ ДО ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

Ця коротка замітка присвячена взаєминам двох видатних українців, втілених у листуванні. Акцент на особі М. Менцинського обумовлений наявністю відповідних джерел: 29 листів відомого співака зберігаються у відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (ІЛ ім. Т. Шевченка). Натомість, місцезнаходження листів О. Олеся до М. Менцинського є досі невідомим.

Їхнє листування продовжувалось всього три роки (1932–1934). Однак ці роки були останніми в житті Менцинського. Співак на той час залишив оперну сцену, займався майже виключно педагогічною діяльністю, за станом здоров'я змушений був періодично виїжджати на лікування до Австрії. Тому чимало його листів надіслані з австрійських курортів. Попри назагал оптимістичний або й жартівливий тон листів, передчуття близького кінця неодноразово проривається у фразах «чи доживу?», «мені вже того не дожити». Зрештою, останнє з відомих нам послань Менцинського було адресоване саме Олеся.

Опрацьовані нами матеріали привертають увагу насамперед зворушливою спорідненістю душ цих двох таких несхожих на перший погляд митців. В одному з листів М. Менцинський жартівливо зауважив з цього приводу: «Ми певно вже колись, в попереднім житті були собі друзями, а може навіть свояками, тому тепер ми собі такі близькі!»¹ Поєднувала їх, насамперед, ностальгія за рідним домом, Україною. Ще на самому початку їхнього знайомства Менцинський зізнається: «Хоч який народ шведський добрий, хоч як мені всі хотіли б улегшити мій стан, хоч яка й жінка й діти до мене милі й прихильні, я сам самісінький, тужу за минулим на самотині. [...] 32 літ проживаю між чужими, так ніяково заакліматизуватись! Ще між німцями – сяко-так, але між шведами годі тай годі! Їх мистецтво, їх поняття про мистецтво, їх театр і т.д. це все протилежне моєму «я» – от в чім трагізм...».²

Як відомо, Олександр Олеся особливо трагічно переживав своє вимушене перебування на чужині. Він так і не зміг адаптуватися до навколишнього середовища, порівняно швидко відійшов також від громадського життя української еміграції. Після Будапешта й Відня поет до самої смерті жив усамітнено, разом з хворою дружиною, в містечку Ржевниці біля Праги. Ось лише декілька фрагментів з його поезій тих років: «Чужина – могила, чужина – труна, пустеля безплідна, холодна, нудна»; «Тут, як в труні, нема життя! Болять лише криваві рани, та плаче в грудях каяття, що кинув ти свій край коханий».³ Ці пронизливі рядки вміщені у збірці «Кому повім печаль свою», яка вийшла друком у Львові у 1931 році. Цілком ймовірно, що саме ця збірка стала приводом для ближчого знайомства поета та музиканта.

¹ ІЛ, ф. 114, спр. 1433, арк. 2. Марієнбад, 31.07.1932.

² Спр.1452, арк. 2. Стокгольм, 9.06.1932.

³ Олеся О. Чари ночі. Київ: Радянський письменник, 1989. С. 210, 214.

Судячи з листування, Менцинський належав до давніх прихильників творчості Олесея, глибоко відчував його поетичне слово. Особливо близькими для нього були Олесеєві поезії, написані в еміграції. Свої враження співак висловлював емоційно і щиро. Прочитуємо декілька з них: «З пам'яті людської Вам вже не пропасти, ніколи не пропасти»; «Пишіть, бо знайте, що Ваші слова – це бальзам на зранені долею прибиті серця. Розрада й потіха – безмежна потіха – на чужині!»⁴; «Я Вам не хочу кадити, ні писати дифірамбів, я не критик – я артист зі серцем вразливим».⁵

Якщо увага до творчості поета так чи інакше прослідковується майже в кожному з листів, то музична тематика тут представлена вкрай скупо. Це короткий відгук на виступ у Стокгольмі українського піаніста Тараса Микиші,⁶ декілька принагідних згадок про Олександра Кошиця та його хор, а також, на прохання Олесея, співак аргументує своє ставлення до деяких композиторських спроб на слова поета (солоспівів Петра Сениці та Григорія Дяченка).⁷

Натомість, листи Менцинського просто наповнені висловами підтримки, турботою про здоров'я поета та його дружини. Причому, він не обмежувався лише словами. Судячи з листування, співак неодноразово надавав грошову допомогу, надсилав ліки та продукти. Незважаючи на те, що сам був смертельно хворий, Менцинський до останнього опікувався справами свого друга. Чи належно оцінював таку підтримку Олесь? Зважаючи на відсутність його листів до співака, наші спостереження можуть мати лише гіпотетичний характер. Принаймні, є підстави твердити, що, заглиблений у власні проблеми, він явно переоцінював тогочасні матеріальні можливості Менцинського.

Безперечно, видатний співак належав до тих, які як могли підтримували український рух за кордоном. Зокрема, відомі його неодноразові пожертви еміграційним установам у Чехословаччині, які він передавав через своїх знайомих, у тому числі – через О. Олесея. Однак, це не були пожертви заможної людини, особливо в останні роки життя. Ще на початку їхнього знайомства митець зізнався: «Моє головне заняття тепер: наука співу. Страшно подумати, яка то робота – з йолупами! Та що його робить, коби їх лиш було багато тай добре платили, а то й одно й друге не дописує. Мала пенсія в колонії і дальші спорадичні заробітки вистарчають на життя і видатки».⁸ «Бог сам знає, як би я рад Вам – дорогий – прийти в поміч – але що ж –

⁴ Спр. 1452, арк. 2. Стокгольм, 9.06.1932.

⁵ Спр. 1433, арк. 3. Марієнбад, 31.07.1932.

⁶ «Він (21 літ) дуже спосібний, знаменитий технік, але душа в него ще не розвинена. Я думаю, що в него учитель був не такий, якого він властиво потребує. На кожний випадок, дуже а дуже спосібний! [...] Він заслужив на більший успіх, як той, який він тут мав. Але критика шведька є взагалі неможлива». // Спр. 1448, арк. 1. [Б.м.], 22.03.1934.

⁷ «Композиція [«Мені приснилося» Г. Дяченка – О. М.] – музика наскрізь західного модерного „атонального” характеру. Оскільки він надається до Вашої ніжної, ліричної поезії, не мені судити. Музика на всякий випадок незвичайно серйозна, але свідчить більше про знання, мозок, як серце! Композиції П. Сениці я не мав спроби і часу пізнати, все таки думаю, що в них стиль романтичний, діаметрально протилежний до першого атонального». // Спр. 1431, арк. 2. Марієнбад, 22.07.1932.

⁸ Спр. 1552, арк. 2. Стокгольм, 9.06.1932.

я тоже мов на еміграції»,⁹ – пише він в іншому листі. Прикладом нерозуміння ситуації з боку Олеся є реакція Менцинського на чергове прохання поета позичити йому гроші: «Ваш лист [...] як довбнею мене загатив! Бійтесь Бога – таж й у мене нема жадних злишніх капіталів, – а Вам треба 100\$!¹⁰ Звідки ж їх взяти? Господь мені свідком, що такої суми мені не в силі Вам позичити!».¹¹

У свою чергу, Менцинський ніколи й не розраховував на повернення боргу. Для нього це був один з способів вияву глибокої вдячності до поета, спілкування з яким він цінував дуже високо. Для Менцинського взаємини з Олесем, його поезії слугували своєрідним живим камертоном високого і світлого в українстві, певним антидепресантом на тлі часами дуже невідрадних життєвих реалій. Зокрема, вище вже говорилося про почуття ностальгії за Україною, зрештою, притаманної емігрантам. Зазначимо, що тривале перебування на відстані мимоволі зумовлювало ідеалізацію покинутої батьківщини. «Дай Боже діждатися найбільшої втіхи: повороту на рідну – кохану землю!!»¹² – писав в одному з новорічних привітань Менцинський. На відміну від Олеся, співак мав можливість, хоча й зрідка, відвідати свою родину в Галичині. Та яким гірким розчаруванням сповнені його враження від останньої, прощальної поїздки: «Відносини в краю так політичні, як й господарські суть того рода, що нема мабуть двох людей, щоби між собою добре жили, щоби можна було побачити хоч би як малесенький добробут і т.д. Нужда недоописання всюда, ворожнеча, якої я ніколи передтим не бачив, не відчував! Що це все на мої нерви впрост забійчо ділало, зрозумієте, чому я так коротко обмежив мій там побит».¹³

Назагал, листи Модеста Менцинського до Олександра Олеся насичені не стільки інформативно (особливо в професійному плані), скільки емоційно. Крім теплих слів підтримки, вони мов би пересипані мальовничими описами природи, різноманітними жартами. До речі, жартівливий тон притаманний і листам Олеся, хоча їм обом доводилось тоді витримувати чимало болісних переживань, як моральних, так і фізичних. «Шуткуйте здорові, поки сил Вам стане! Це одинока розрада в тих „красних” часах!», – писав Менцинський.¹⁴ Читаючи його листи, мимоволі залучаєшся до високої енергетики сердечного спілкування двох видатних українців, таких різних і таких близьких водночас. Тому своєрідним епіграфом їхніх взаємин сприймаються слова Модеста Менцинського, написані ним напередодні їхньої першої зустрічі на празькому вокзалі: «Если ся не здиблемо на двірци, буду свистіти „Ще не вмерла”» ...¹⁵

⁹ Спр. 1432, арк. 2. Стокгольм, 11.08.1932.

¹⁰ В перерахунку на теперішній курс – це 1300 \$.

¹¹ Спр. 1442, арк. 1. [Б.м.], 30.01.1933.

¹² Спр. 1440, арк. 1. Стокгольм, 3.03.1933.

¹³ Спр. 1446, арк. 1. Стокгольм, 20.07.1933.

¹⁴ Спр. 1444, арк. 1. [Б.м.], 11.04.1933.

¹⁵ Спр. 1429, арк. 3. Стокгольм, 6.07.1932.